

жүзеге асырылады: пікірталас, келіссөз жүргізу, презентациялау, бірлесе әрекеттесу.

Сонымен қорыта келгенде ойын – оқу процесінің бір бөлігі болып табылатын, ұтымды әрі тиімді әдіс болып табылады. Оқыту үрдісінде оқытудың әрі формасы, әрі әдісі ретінде дербес дидактикалық категория бола алатын ойынды оқытушылар мен студенттердің, мұғалімдер мен оқушылардың, мектеп жасына дейінгі балалар мен тәрбиешілердің бірлескен оқу әрекетінің өзара байланысты технологиясы ретінде де қолдануға болады. Балалар ойыны да, үлкендер ойыны да мәнді тұлғаның мәнді әрекеті ретінде қарастырылады. Адам өзінің және басқалардың қызығушылықтарынан, ынтасынан туындаған ойынының нәтижесін бақылай, талдай, қорытындылай отырып, оны өзінің жақсы да жаман да істерінде ұтымды қолдануға ма-

шықтанады. Сабақты бірыңғай әдіспен жүргізу балаларды жалықтырып, пәнге деген қызығушылығын төмендетеді. Сол себептен де бірсарынды баланы жалықтыратын әдістерден бас тартып, керісінше баланың ойлау қабілетін, іскерлігін дамытатындай бағытта ұйымдастырсақ нұр үстіне нұр болар еді.

1. Ш.А.Амонашвили «Мектепке - алты жастан». Педагогикалық ізденіс, А.: Рауан. 1990. -574 бет. Құрастырушы: И.Н.Баженова

2. Әлімов Асхат .Интербелсенді әдістерді жоғары оқу орындарында қолдану. Оқу құралы.-Алматы, 2009.-328 бет.

3. Ахметова Педагогика

4. Ә.Меңжанова Мектепке дейінгі педагогика. А.: Рауан, 92.-207 бет

5. Культура русской речи: Энциклопедический словарь-справочник / Под ред. Л.Ю.Иванова и др.-М.: Флинта: Наука, 2003.-840с.

Г. Ә. Мұсаева

ТІЛДІ ОҚЫТУДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ (ҚАЗАҚ ТІЛІ)

Тілді екінші және шет тілі ретінде оқытудың бірыңғай тұжырымдамасын құзіреттілік (компетенция) *competentis* латын тілінде – қабілетті) жолымен қарастыру қажет. Құзіреттілік терминін ғылымға алғаш рет Н. Хомский енгізген. Оны адамның белгілі бір іс-әрекетті орындауға қабілеттілігін көрсету үшін қолданды. Тіл меңгеруде құзіреттіліктің негізгі үш түрі айқындалған.

Коммуникативтік құзіреттілік – бұл тілді қарым-қатынас кеңістігі ретінде түсініп, іс-әрекеттің белгілі бір саласында қарым-қатынастың мақсаты мен жағдаятына сай үйреніп жатқан тіл құралдары арқылы сөйлеу әрекетін жасау қабілеті.

Тілдік құзіреттілік – тіл арнайы заңдылықпен қызмет жасайтын жүйе деп түсініп, осы жүйенің көмегімен басқа адамның ойын ұғу және ауызша, жазбаша түрде өзіндік пайымдауларын жеткізе білу қабілеті.

Әлеуметтік-мәдени құзіреттілік – тіл халық мәдениетінің құрамдас бөлігі, мәдениетті тасымалдаушы құрал деп түсініп, үйреніп жатқан тілде сөйлейтін халықтың әдет-ғұрпын, этикетін, әлеуметтік стереотиптерін, тарихын, мәдениетін қоса меңгеріп, қарым-қатынас барысында оларды қолдана білу қабілеті [1,138 б].

Бұл құзіреттіліктер тілдік тұлғаның терең қалыптасқан сапасын білдіреді. Сондай-ақ олардың бөтен ортада өмір сүріп, әрекет жасауын қамтамасыз ететін дағдылары мен біліктілігін, алған білімдерін орынды қолдана білу қабілетін көрсетеді.

Қазіргі кезеңде еуропалық стандарт бойынша тілді меңгерудің алты деңгейі қарастырылған. Осыған орай әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың шетел азаматтарына арналаған дайындық факультетінде қазақ тілін меңгеру жүйесі де осы деңгейлерге сәйкес ұйымдастырылған. Тілді меңгерудің коммуникативтік құзіреттіліктері де осы деңгейлерге сәйкес таңдап алынады.

Осы қағиданы негізгі ұстаным етіп ала отырып, сабақ ұйымдастырылуы тиіс.

Сабақтың құрылымын негізгі үш бөлімге бөлеміз: сабақтың басы – *тілдік қарым-қатынасқа дайындау*; сабақтың ортаңғы бөлігі – *жаңа сабақты түсіндіру және бекіту*; Сабақтың аяғы – *қорытындылау, бақылау*;

Сабақтың негізгі бөлімі.

1. Жаңа сабақты түсіндірудің негізгі ұстанымы – коммуникативтік тәртіптегі тілдік материал.

Тілдік материалды ұйымдастыру коммуни-

кативтік мақсатқа сай болу керек. Ең алдымен оқушыға тілдік қарым-қатынасқа қажет нәрсені үйрету жөн. Бұл оқытудың пәндік мазмұнымен анықталады. Оған түрлі салалар, тақырыптар, қарым-қатынас жағдаяттары, мәтіндер енеді. Оның ішінде тіл меңгерушілердің қарым-қатынастарының ниеттері (интенциялары) де анықталады. В.Л. Скалкин қарым-қатынас саласына әлеуметтік-тұрмыстық, отбасылық, кәсіби-еңбек, әлеуметтік-мәдени, қоғамдық әрекет, әкімшілік-құқықтық, көпшілік ойындар мен көңіл көтерулерді жатқызады, ал тіл меңгеруде әдетте оқу-кәсіби, әлеуметтік-мәдени, тұрмыстық, қоғамдық-саяси, ресми-іскери салаларды таңдап алады [2].

Әлеуметтік-тұрмыстық салада қарастырылатын қарым-қатынас тақырыптары: отбасылық мәселелер, әке-шешем, достармен қарым-қатынас, ақша мәселесі; Оқу мен еңбек саласында: мамандық таңдау, бос уақыт мәселелері, жұмыс іздеу мәселелері; әлеуметтік-тұрмыстық салада: үйреніп жатқан тіл елі, қалалары, бұқаралық ақпарат құралдары, жастар сән-салтанаты, саяхат, мерекелер, табиғат пен экология, мәдениет пен әдебиеттің ұлы қайраткерлері [1]. Осы тақырыптар төңірегінде арнайы жағдаяттар құрылуы тиіс.

2. Грамматикалық материал *функционалдық* және *ситуациялық* негізде ұсынылуы тиіс.

Грамматика коммуникативтік ниеттерді, арнайы ойларды жеткізу құралы ретінде үйретіледі. Грамматика тілді оқытудың маңызды аспектілерінің бірі, себебі қарым-қатынас негізін грамматикалық дағдылар мен біліктілік құрайтын тілдік құзіреттілік арқасында жүзеге асады. Бүгінгі таңда грамматикалық дағдылар мен біліктілікті қалыптастыру үшін сөйлем құрылымын модельдеу (құрылымдық) және сөйлеу үлгілері әдістерін қолдану тиімді болып отыр [3, 89 б.]. Біздің тәжірибемізде әрбір жаңа сөз тек атау ғана емес, белгілі бір мағыналы синтаксема ретінде беріліп, сөйлем құрылымы атаулы сөйлем құраудан басталып, тұрлаулы, тұрлаусыз мүшелері толық қатысқан жайылма жай сөйлем жасауға дейін күрделене алатын синтаксистік модельдер грамматикалық формаларды оқытуда негізге алынады.

Тілдік мәліметтерді ұсынудың негізгі ұстанымдары.

- Тілдік бағыттылық – сабақ тіл туралы емес, сол тілде болу керек, яғни қарым-қатынас арқылы үйрену;

- Функционалдық – грамматиканы мағынадан формаға ұстанымымен оқыту;

- Ситуативтілік – тілді емес, қоршаған әлемді тіл көмегімен оқыту, яғни әлем шынайы жағдаяттарда;

- Бірлесе істеу – *интерактивтік* әдістерді пайдалану.

Шет тілін үйрету тіл үйренушілердің мәдениетаралық қарым-қатынасқа жеке және тең дәрежеде қатыса алатындай би/полимәдениеттік тілдік тұлға мінезін қалыптастыруға бағытталуы тиіс. Үйреніп отырған тілді мәдениетаралық қарым-қатынас құралы ретінде меңгеру тек мазмұны шынайы қарым-қатынасқа негізделген жағдайда ғана үйрене алады. Бұл ұстаным бір-бірімен тығыз байланысқан ауызша сөйлеу мен оқу және жазу әрекеттеріне тікелей қатысты.

Сөйлеу әрекеттері түрлерін (сөйлеу – (диалог, монолог), жазу, оқу, түсініп-тыңдау) қатар меңгеру барысында танымның барлық түрі (көру, есту, сөйлеу, сезіну, түйсік т.б.) әрекетке түсіп, әрбір сөйлеу әрекеті оқытудың мақсаты ғана емес, құралының да рөлін атқара алады [4].

Сөйлеу: диалог. Үйреніп отырған тілдің елінде күнделікті қарым-қатынас жағдайларында сөйлеу нормаларын сақтай отырып, арнайы сәйкес клишелерді қолданып тілдесетін этикеттік диалог.

Бұйрық мәндегі сөйлемдердің барлық түрлері мен синонимдік құрылымдарды қолдана отырып өтіну, кеңес беру, ұсыныс жасау; баға бере алатындай пайымдау, пікір алысу; қызығатын тақырып төңірегінде пікірсайысқа түсе алу; т.б.

Монолог. Мәліметтер, оқиғалар жөнінде қысқа мәлімдеулер; эмоционалдық, баға беретін пайымдауларды пайдалана отырып әңгімелеу; заттарды, құбылыстарды, әрекеттерді сипаттау; мәселелер төңірегінде ойтолғау; оқиғалар мен адамдарға мінездеме беру; аргументтеу; оқылған мәтінге сүйене отырып мазмұнын баяндау; т.б.

Түсініп тыңдау. Күнделікті қарым-қатынаста екінші тілдесушінің сөзін толық түсіну; қайта сұрау, қайталап айтуын сұрау стратегияларын қолдана білу; онша үлкен емес түрлі жанр мәтіндерінің негізгі мәліметін түсіне алу; жарнама және т.б. хабарламалардағы қажетті мәліметтерді тілдік болжамға, контекстке байланысты түсіне білу; т.б.

Оқу. Оқудың негізгі түрлері мен стратегияларын меңгеру:

- Әртүрлі жанрда жазылған публицистикалық, функционалдық, әдеби, ғылыми-көпшілік мәтіндерді оқи отырып негізгі ой, идея, мәліметтерді іріктей алу;

• Құрылымдық және мағыналық талдауларды, таңдап аударма жасауды пайдаланып мәтін мазмұнын толық түсіну;

Мәтінді ішінара іріктеп түсіну. Түрлі жанрдағы мәтіндерді жүгірте қарап шығып; қажетті, қызықтыратын мәліметті іздеп табу және бөліп алу [5, 399-400 б].

2. Сабақты бекітудің мақсаты:

- Сөйлеу дағдыларын қалыптастыру;
- Сөйлеу дағдыларын жетілдіру;
- Сөйлеу біліктілігін дамыту.

Осыған орай жаттығу түрлері де үш топқа жіктеледі:

- Сөйлеу дағдыларын қалыптастыруға арналған жаттығулар;
- Сөйлеу дағдыларын жетілдіруге арналған жаттығулар;
- Сөйлеу дағдыларын дамытуға арналған жаттығулар;

Жаттығу барысында осы тақырыпқа сай құрылған шынайы жағдаяттарға сай және оқытудың бастапқы кезеңінде жиі қолданылатын тіркесімділік қабілеті жоғары сөздер таңдап алынуы тиіс.

Тілді қалай меңгеру керек? Мамандардың зерттеуі бойынша оқыту үдерісінде техникалық құрал жабдықтарды, көрнекіліктер, атап айтқанда, мультимедиалық компьютер, бейнепроекторлар, бейнетаспалар, суреттер, сызбалар, кестелер т.б. қолдану оқытудың тиімділігін арттырады. «Интерактивті бағдарламамен жұмыс істеу кезінде үйренушінің ынталылығы, назар аударуы күшейеді. Нақты материалды оқуға қажетті уақытты үнемдеу 30 пайызды құрайды. Сарапшылар оқу материалын меңгерту әдісі мен оны есте сақтау қабілеті арасындағы байланысты атап көрсетеді. Жадыда естілген нәрсенің тек төртінші бөлігі ғана сақталып қалады, егер қабылдау бейнелі түрде, яғни көзбен көру арқылы жүзеге асырылса, онда есте сақталып қалатын материалдың үлесі үшінші бөлікке дейін артады. Ал дыбыстық және бейнелі ықпалдардың қатар келуінде материалдардың жартысына дейінгі бөлігі есте қалады» [6].

Тілді меңгеру әдістері: пассивті – оқытушы тек өзі сөйлеп, оқушылар белсенді болмайды; активті – оқытушы мен оқушылар бірге араласып жұмыс істейді; интерактивті, мағынасы *inter* – аралық, *act* – әрекет. Мұнда тек оқытушы мен оқушылар арасында ғана емес, оқушылар да бір-бірімен әрекетке түсе алатын әдіс. Әрине, сабақ үстінде бұл әдістердің бәрі қолданылады. Тек әрбір әдіс сабақта өз орнымен қолданылуы қажет.

Сөйлеу дағдыларын қалыптастыруға арналған жаттығулар:

• Имитативтік – (қайталап айту) шартты – коммуникативтік бағытта;

• Орнына қою – тілдік дағдыны қалыптастыру мен автоматтандыру үшін;

«Сөйлемдерді (диалогты, мәтінді) толықтырыңыз», «Сөздерді тыңдаңыз. Көп болса, қалай айтасыз?» т.б.

• Трансформациялық – сөйлемдерді өзгертіп қайта құруға арналған; сөйлемдерді толықтыру, кеңейту, қосу; ұқсас сөйлем құрау, дайын фразаларды әр жағдайға байланысты сөйлемге қосу т.б.

Сөйлеу дағдыларын жетілдіру жаттығулары екі түрге бөлінеді:

1. Шартты сөйлеу – оқу материалы негізінде;

2. Сөйлеу – шынайы қарым-қатынас үлгісі;

• Респонсивті – сұрақ жауап, репликалық және шартты сөйлесу жаттығулары;

• Ситуативтік – бір жағдаятты сипаттау;

• Рөлдік ойындар – әлеуметтік-тұрмыстық, кәсіби.

Жаттығуларда жағдаяттық ұстаным болуы қажет. Шартты сөйлеу (оқуда) және сөйлеу жағдаяттары деп екіге бөлінеді. Алғашқы түрі тіл үйренудің алғашқы кезеңінде көбірек, ал екінші түрі жалғастырушы кезеңдерде көбірек беріледі. Сөйлеу жағдаяттары тілдік қарым-қатынастың мазмұнын ғана емес, оның құрылымын, тілдік және сөйлеу құралдарын анықтап, қарым-қатынаста маңызды рөл атқарады [1, 144 б]. Жағдаят сөйлеуге қажетті тілдік құралдарды таңдай білуге үйретіп, қарым-қатынасқа ынталандырып, оған қажеттілік туғызады. Жағдаятқа құрылған сөйлеу тіл үйренушілерді арнайы сөйлеу әрекеттерін (сұрау, көндіру, хабарлау, бас тарту, т.б.) жасауға итермелейді. Атап айтқанда, тіл үйренудің алғашқы элементарлық деңгейінде дүкенде, кассада, поштада, ақша айырбастау пунктінде, мейрамханада, дәмханада, кафеде, асханада, кітапханада, сабақта, қала көшелерінде, көлікте, емханада, дәрігерде, дәріханада сияқты қарапайым жағдаяттарда өзінің коммуникативтік ниеттерін жүзеге асыра алуы тиіс. Ал тіл меңгерудің базалық деңгейінде жоғарыда аталған қарым-қатынас жағдаяттары анағұрлым күрделеніп, оған қоса әкімшілік қызмет: деканатта, әкімшілікте, кеңседе т.б., саяхатта, телефонмен сөйлесу сияқты күрделі тілдік құрылымдар таңдап алынады.

3. Сөйлеу біліктілігін дамыту жаттығулары:

Репродуктивтік жаттығулар:

- Мазмұнын айту;
- Сипаттау – көрген фильм, сурет т.б. бойынша әңгімелеу;
- Драмалау – мәтінді рөлге бөліп айту;
- Дискутивтік – бір мәселені талқылау;
- Ауызша әңгімелеу - берілген тақырып бойынша;
- Инициативтік – сұхбат алу;

Жоғарыда көрсетілген сабақты бекітуге арналған жаттығулардың әрқайсысының өз қызметі бар. Сондықтан тіл меңгеруде сөйлеуге алып келетін бұл жүйе үлкен ыждаһаттылықты тілейді.

Сабақтың тиімділігі, сонымен қатар, көбінесе оқытушының кәсіби шеберлігіне, оның оқытуда қолданып отырған заманауи технологияларына да байланысты.

Оқытушы мына нәрсені білуге тиіс:

- Сабақ уақытын дұрыс жоспарлау;
- Материалды мақсатты бағытталған түрде түсіндіру;
- Қызықты және түсінікті материалды таңдап алып қолдану;
- Оқушылардың жұмысын дұрыс бағыттау білу;
- Көрнекіліктер, техникалық құрал жабдықтарды пайдалану;
- Түрлі жеке, жұптық, топтық жұмыс әдістерін пайдалану;
- Оқушылардың белсенділігін арттырып отыру;
- Сабақтың уәжділігін қамтамасыз ету;

- Оқытушы мен оқушы сөз көлемін дұрыс сақтай білу;

Қазақ тілін екінші тіл немесе шет тілі ретінде меңгеру теориясы мен практикасының жаңа дамып келе жатқандығына байланысты бұл салада зерттелінетін, жасалатын қыруар мәселелер тұр. Олардың ең маңыздысы қазақ тілін меңгерудің еуропалық стандартқа сай деңгейлік жүйесін нақтылау. Соған орай, коммуникативтік құзіреттіліктің әр деңгейге сай тақырыптық салалары, жағдаяттары мен ниеттері олардың лексикалық, грамматикалық минимумдары, сөйлеу әрекеттерінің мақсаттары мен міндеттері нақты саралануы тиіс деп ойлаймыз. Бұл мақалада оқытушы өз сабағын ұйымдастыруда басшылыққа ала алатын кейбір сәттер ғана сөз болды.

1. Щукин А.Н. Обучение иностранным языкам. Теория и практика. М., «Филоматис» 2004. -416 с.
2. Скалкин В.Л. Основы обучения устной иноязычной речи. М., 1981.
3. Степаненко В.А. Сложно ли обучать сложному предложению? М. – 2008.
4. Миролубов А.А. Сознательно-сопоставительный метод обучения иностранным языкам. М., 1998.
5. Гальскова Н.Д., Гез Н.И. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика. М., «Академия» 2004. -336с.
6. Котельников Д. Кочков Д. Персональный мультимедийный компьютер. Медиотека, № 1.1997.
7. Настольная книга преподавателя иностранного языка. Справочное пособие. Минск, 2001. -521 с.

* * *

В статье рассматриваются основные принципы преподавания казахского языка как второго и иностранного.

Ж. Б. Ошакбаева

СОЦИОКУЛЬТУРНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ТЕКСТОВОГО МАТЕРИАЛА В УЧЕБНИКАХ ШКОЛЬНОГО КУРСА «РУССКАЯ РЕЧЬ»

Формирование социокультурной компетенции учащихся является важной задачей при организации усвоения второго языка в условиях национальной школы. Изучающие русский язык должны не только усвоить определенную сумму знаний о специфике культурной жизни страны изучаемого языка, но и овладеть опытом межкультурного общения. В том случае, когда в коммуникации участвуют представители двух

различных культур, в контакт вступают два видения мира, два ментальных образования.

Сформированная социокультурная компетенция позволяет использовать знания о национально-культурной специфике обычаев, нравов, правил и норм речевого общения при формировании программ речевого поведения.

Овладение русским языком школьниками в условиях абсолютного доминирования казах-